

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ЕФЕКТИВНОСТІ ПОКАРАННЯ І РІВНЯ РЕЦИДИВНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ

Вивчено складні питання покарання і вчинення рецидиву злочинів. В Україні рецидивістів щороку більше. Що значніша кількість попередніх покарань, то вища небезпека нового рецидиву. Головна психологічна особливість рецидиву у впертості, з якою повторюються злочини, незважаючи на отримані злочинцем покарання. Особа рецидивіста – визначальний чинник детермінації рецидиву злочинів.

Ключові слова: рецидив злочину, покарання, попередження рецидиву, виправна колонія.

Постановка проблеми. Рецидивна злочинність, на відміну від первинної, полягає в стійкому неодноразовому прояві кримінальної поведінки, де випадковість і збіг обставин практично виключені, а особа створює криміногенну ситуацію або з більшою ймовірністю скористається нею. Проблема рецидивної злочинності завжди була актуальна серед громадськості, оскільки її рівень свідчить про ефективність правоохоронної системи держави та про сталі тенденції розвитку всієї злочинності.

Повторне вчинення злочинів засвідчує про прагнення винного продовжувати злочинну діяльність, а вчинення злочину після відбуття покарання чи під час відбування покарання – ще й про недосконалість законодавства, судової системи, не здатних ефективно впливати на рецидивістів. Учинення рецидиву злочину засвідчує несприйняття свідомістю особи, яка вчинила злочин, комплексу кримінально-правових і психолого-педагогічних заходів, що застосовуються щодо неї в процесі відбування покарання, і відсутності стійкого позитивного результату. Рецидивна як частина загальної злочинності характеризується стійкістю, підвищеним ступенем суспільної небезпеки, високим рівнем конспірації, професіоналізмом і самовідтворенням.

Стан дослідження. Проблеми поняття рецидиву злочинів і покарання рецидивістів належать до найбільш складних, тому постійно вимагають нових, більш ґрунтовних науково-практичних досліджень. Неабиякий внесок у наукову розробку відповідної проблеми зробили такі вчені-юристи: Ю. І. Битко, В. С. Батиргараєва, В. В. Голі-

на, А. П. Закалюк, В. Г. Лихолоб та інші. Проте не всі аспекти рецидиву злочинів і покарання за нього вивчені достатньо повно. Існує необхідність їх аналізу з урахуванням сучасного рівня наукових знань.

Зрозуміло, що основне не покарання, а його невідворотність. Але триває впровадження ідей гуманізації покарання рецидивістів, що не сприймається суспільством, особливо коли особа вчиняє третій, четвертий злочин, маючи незняту чи непогашену судимість за попередні злочини.

Мета статті – вивчення невідповідності кримінальної політики характеру кримінальної ситуації в Україні, підвищення рівня безкарності злочинців.

Виклад основних положень. Рецидив – спеціальний термін, запозичений в юриспруденцію з медицини. Він походить від латинського *recidirens*, що означає «повернутись», «відновитись». За дослівним тлумаченням терміна, будь-яке повернення до кримінальної поведінки можна вважати рецидивом. Рецидивну злочинність становлять злочини, вчинені особами, які раніше притягались до кримінальної відповідальності. Рецидивна злочинність серед множинності злочинів – одна із найбільш небезпечних. Її підвищена суспільна небезпечність зумовлена найперше тим, що вчинення особою більше одного злочину свідчить про стійке бажання продовжувати злочинну поведінку, про закріплення в свідомості злочинних навичок, стійких антисуспільних поглядів і переконань. Якщо йдеться про всю злочинність, то рецидивна – її серцевина. Її небезпечність полягає у тому, що вчинення нових, повторних злочинів у межах строків збереження судимості свідчить про стійке бажання рецидивістів продовжувати злочинну діяльність, про криміналізацію їх особистості.

У правовій науці немає однастайності у питанні про ознаки загального поняття рецидиву злочину й рецидивіста. На думку професора В. Г. Лихолоба, рецидивна злочинність є підструктурою злочинності в країні або окремих її регіонах і розуміється як порівняно масове, історично мінливе, минуле, соціально-правове явище, що охоплює сукупність злочинів, учинених у певний проміжок часу на певній території особами, що раніше вчинили злочини. Рецидив злочинів – це сукупність передбачених карним законом суспільно небезпечних діянь, послідовно вчинених тією ж особою після судимості за попередній злочин [1, с. 56].

Згідно зі ст. 34 Кримінального кодексу України, «рецидивом злочинів визнається вчинення нового умисного злочину особою, яка

має судимість за умисний злочин». Думається, що слід погодитись із думкою В. Г. Лихолоба, оскільки про підвищену небезпеку особи рецидивіста свідчить та обставина, що повторний злочин вчиняється винним після засудження за попередній злочин, і ці особи характеризуються, як указувалось, високим рівнем конспірації і професіоналізмом. Рецидив злочинів відображає ознаку спадковості антисуспільної поведінки, а не факт порушення норми закону. Рецидивісти психологічно «харчуються» злочинами і їх небезпечність полягає у довічній асоціальності і небажанні реалізуватися в мирному житті. Тому, на думку автора, рецидив можуть утворювати будь-які злочини, зокрема вчинені з необережності. Адже важливо встановити спадкоємність злочинів, а не їх юридичну кваліфікацію. Факт погашення (зняття) судимості свідчить про те, що в поведінці особи не можна вбачати єдину лінію злочинної поведінки. Крім цього, як аргументує О. І. Бойко, «сукупні збитки від необережної злочинності давно перевищили умисну шкоду» [2, с. 172].

Тенденції рецидивної злочинності в Україні неблагополучні. Аналіз статистичної звітності доводить її ріст і в абсолютному, і в інтенсивному значенні. Згідно з даними Департаменту інформаційних технологій МВС України, злочинів, вчинених особами, які раніше їх скоювали злочини, у 2008 р. було 72833, у 2009 р. – 73544, у 2010 р. – 96830. Динаміка становить 31,7%. У 2008 р. виявлено 46177 осіб, які раніше вчиняли злочини, у 2009 р. – 49422, у 2010 р. – 60373, а у 2011 р. – 102694. Динаміка – 70,1%. Із них засуджених, які мають незняту і непогашену судимість, у 2008 р. – 34776 осіб, у 2009 р. – 36764, у 2010 р. – 41523. Із них мали одну судимість у 2008 р. 19535 осіб, у 2009 р. – 20280, а у 2010 р. – 23152 [3]. Отже, майже половина з них мали другу, третю і т. д. судимості. Згідно з даними ДСА, у 2012 р. за вироками, що набрали законної сили, засуджено 162,9 тис. осіб, що порівняно з 2011 р. на 5,5% більше. Були раніше судимими і мали незняту або непогашену судимість 42 тис. осіб, що на 6,9% більше порівняно з 2011 р., або 25,8% (у 2011 р. 25,5%), тобто кожний четвертий від загальної кількості засуджених. Постає питання про потенціал покарання, його ефективність. Рецидив злочинів свідчить про недосконалість законодавства, діяльності судової і правоохоронної систем, їх нездатність ефективно впливати на рецидивістів. Це підтверджує також слабкість покарання та недосконалість процесів його виконання і виправлення злочинців. Негативні наслідки злочинів нейтралізуються суспільством через покарання, його можливості. Невідповідність

кримінальної політики характеру кримінальної ситуації в Україні і її динаміці – це одна з найбільш актуальних проблем. Ідеї гуманізації покарань не зовсім сприймаються громадською думкою. У суспільство проникла кримінальна культура, а необхідно виховувати антикримінальну. І якщо постає необхідність посилення суворості покарання, то це необхідно робити, скажімо, до тридцяти років позбавлення волі, так унеможлиблюється ймовірність повторення злочину. У зв'язку з цим мають неабияке практичне значення висновки вчених про те, що рівень рецидиву залежить від тривалості строків відбутого раніше покарання в місцях позбавлення волі. Найбільш високий він в осіб, у яких середній строк відбування покарання становить від 3 до 10 років. Ті, хто відбував покарання до 1 і більше 10 років, зазнали рецидиву порівняно меншою мірою [1, с. 58]. На нашу думку, необхідне посилення кримінальної репресії стосовно рецидивістів, оскільки вид і розмір покарання, відбутого (особливо за умисні тяжкі злочини) рецидивістом, впливає на вірогідність рецидиву не сам собою, а в сукупності з іншими факторами, найважливішими з яких є вік злочинця. Чим більш тривалим був строк позбавлення волі за умисний тяжкий чи особливо тяжкий злочин, то більш зрілим стає злочинець на момент звільнення його з виправної колонії. Більш зрілий вік сам собою є антикриміногенною обставиною, злочинець розпочинає завершувати свою протиправну діяльність (кар'єру), і тому буде менша вірогідність рецидиву. Це можна продемонструвати за допомогою наявності та складу засуджених в установах виконання покарань [4]:

Відбувають позбавлення волі за віком	2005 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.
<i>до 20-ти років включно</i>	7743	4690	4083	4058
<i>від 20-ти до 30-ти років включно</i>	60316	48594	47079	49249
<i>від 30-ти до 40-ка років включно</i>	40113	35010	35489	37061
<i>від 40-ка до 55-ти років включно</i>	23728	19098	19083	19982
<i>від 55-ти до 60-ти років включно</i>	2223	2238	2104	2467
<i>понад 60 років</i>	1158	1091	1091	1100

Однак необхідно врахувати особливості статистичного обліку, де фіксуються рецидивісти за їх кримінально-правовою характеристикою, а з кримінологічного погляду рецидивістами вважають осіб, які раніше вчиняли злочини, незалежно від того, чи знято або погашено у них судимість [5, с. 31]. Причини рецидивної злочинності необхідно досліджувати в контексті загальних передумов злочинності. Іншими

словами, фактори, які породжують злочинність у цілому, детермінують і рецидивну злочинність. Власне, за відсутності загальних причин злочинності не було б і рецидивів, як і інших видів злочинності [6, с. 85]. За висновком Ю. І. Битко, рецидив завжди розглядався як пробний камінь усіх кримінальних законів і пенітенціарних систем [7, с. 7]. Рецидивісти готують кадри для організованої та професійної злочинності, тому становлять значущу проблему для правоохоронних органів, зокрема для кримінально-виконавчих установ.

Існує закономірність постійного збільшення злочинності в світі. В. В. Лунєєв визначає найбільш суттєві загальні кримінологічні характеристики різних держав і світу в цілому:

- злочинність існує у всіх державах;
- її домінація всюди подібна;
- її рівень в абсолютній більшості держав неухильно підвищується;
- темпи її поширення, як правило, у декілька разів перевищують темпи приросту населення;
- в її структурі домінують корисливі посягання, які збільшують інтенсивність насильницьких посягань;
- основні суб'єкти злочинів – чоловіки, особливо молоді, водночас спостерігається процес фемінізації злочинності;
- економічний розвиток держав не супроводжується, як передбачалось, зниженням рівня злочинності;
- кримінально-правова боротьба зі злочинністю переживає глибоку кризу;
- тюрми не виховують правопорушників;
- смертна кара не стримує зростання злочинності і т. д.

Суспільство потрапляє в кримінальний капкан і за тоталітаризму, і за лібералізму [8, с. 59]. Отже, злочинець знаходиться між двома світами: з одного боку, – ліберальне законодавство, з іншого, – жорстокість у кримінальному світі. Отже, виникла криза репресії, і злочинність поглиблює кризу в Україні.

Збільшення кількості рецидивних злочинів пов'язано з ескалацією організованості й професіоналізму злочинців. Із рецидивістів у наш час активно формується нове покоління професіоналів кримінального світу. Активізується їх участь у тіньовому економічному бізнесі, легалізації злочинних доходів. Деякі статистичні дані є прямим свідченням того, як недоліки в діяльності правоохоронних органів, зокрема невиконана гуманізація ставлення до окремих злочинців, їх безкарність,

впливають на негативні тенденції в рецидивній злочинності. Так, недосконала і відомча система обліку рівня рецидиву серед осіб, які перебувають на обліку в кримінально-виконавчих інспекціях. Зрозуміло, що аналіз стану рецидивної злочинності є одним із найважливіших показників оцінки ефективності конкретного виду покарання. Зважаючи на офіційні показники, середній рівень злочинності тих, хто перебуває на обліку в інспекціях, завжди наближався до нуля. Навряд чи ці дані можуть бути сприйняті беззастережно. Показники рівня рецидиву, які розраховуються за матеріалами статистичних форм звітності і широко використовуються в аналітичних матеріалах і офіційних документах, не відображають дійсну рецидивнебезпечність осіб, які відбувають альтернативні покарання. Наявність спеціальних видів статистичної звітності показників стану рецидивної злочинності і характеристики особи злочинця-рецидивіста, засудженого до альтернативних видів покарань, дозволить здійснити аналіз рецидивної злочинності осіб, засуджених без ізоляції від суспільства, всебічно і науково обгрунтовано [9, с. 68]. На жаль, низьким є рівень роботи кримінально-виконавчих інспекцій, а отже, неефективність покарань, не пов'язаних із позбавленням волі, як наслідок – поширеність практики надання судами переваги покаранням у виді позбавлення волі. Вчиненню повторних злочинів значно сприяє неповне відбуття призначеного судом строку позбавлення волі, тобто умовно-дострокові звільнення, амністії, помилування. Необхідно припинити неправомірні умовно-дострокові звільнення, більш чітко вивчати засуджених, представникам адміністрації колоній безпідставно не клопотати перед судом про дострокові звільнення засуджених. Однак зрозуміло, що у час криз і реформ умовно-дострокові звільнення і амністії допомагають вижити українській пенітенціарній системі, яка поки що ізолює від суспільства і утримує засуджених, а їх ще необхідно виправляти, а також готувати до життя в умовах вільного суспільства. Так, у 2008 р. серед засуджених, що були раніше судимі і мали незняту або непогашену судимість, раніше було умовно-достроково звільнено 8,8 тис. осіб, або 25,3% (у 2007 р. 23,8%), тобто кожний четвертий засуджений. У 2012 р. були звільнені умовно-достроково 7,8 тис. осіб [10]. Це вказує на суттєві недоліки застосування цього інституту. Таке звільнення сприймається особами як успіх. Окреслена психологія безкарності призводить до збільшення кількості осіб, які знову вчиняють злочини, а це, своєю чергою, призводить до витрат державою великих коштів і збільшення кількості потерпілих від злочинів.

Висновки. Проблеми взаємодії ефективності покарання і рівня рецидивної злочинності належать до найбільш складних, тому постійно вимагають нових ґрунтовних науково-практичних досліджень. Вивчення історії вітчизняної кримінально-правової теорії рецидиву і законодавства, спрямованого на протидію відповідному явищу, переконує в тому, що причиною злочинної поведінки особи є вона ж, але це не підтверджує те, що необхідно ігнорувати важливі життєві обставини тієї чи іншої особистості. Необхідним у суспільстві є формування антикримінальної культури і покарання винних. Постановка проблеми про взаємний зв'язок рецидиву з ефективністю покарання є важливою і перспективною. Протидія рецидиву злочинів посідає одне з чільних місць у науці кримінального, кримінально-виконавчого права, кримінології, в діяльності суспільства і держави. Необхідно виявляти рецидивістів і запобігати їхню злочинній діяльності на початку їх кар'єри. З огляду на стан висвітлення та науково-практичного осмислення законодавчого визначення рецидиву злочинів, покарань за рецидив, вважаємо, що цей напрям потребує ґрунтовних наукових досліджень.

-
1. Кримінологія: підручник / за заг. ред. Л. С. Сміяна, Ю. В. Нікітіна. – К.: Національна академія управління, 2010. – 496 с.
 2. Бойко А. И. Преступное бездействие / А. И. Бойко. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2003. – 320 с.
 3. Збірник даних судової статистики щодо розгляду судами України кримінальних справ, кількості та структури засуджених осіб у 2001–2010 роках. – К., 2011.
 4. Злочинність в Україні: стат. збірник // Державна служба статистики України; відп. за вип. І. Калачова. – К., 2011.
 5. Кримінологія: навч. посіб. / О. М. Джу́жа, В. В. Василевич, Ю. Ф. Іванов, П. М. Опанасенко; під ред. О. М. Джу́жи. – К.: Прецедент, 2006. – 198 с.
 6. Анто́нян Ю. М. Криминология: избранные лекции / Ю. М. Анто́нян. – М.: Логос, 2004. – 448 с.
 7. Бытко Ю. И. Учение о рецидиве преступлений в российском уголовном праве: дис. ... доктора юрид. наук: спец. 12.00.08 / Ю. И. Бытко. – Саратов, 1998. – 303 с.
 8. Курчєев В. С. Nomourbanus: Мєгаполис в зеркалекриминологии: монография / В. С. Курчєев, И. В. Свиридов, Е. А. Тюгашев. – Новосибирск: Новосибир. гос. ун-т, 2009. – 280 с.
 9. Черкасов С. В. Криминологічна концепція альтернативних мір покарання: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 / С. В. Черкасов. – Одеса, 2005.
 10. Вісник Верховного Суду України. – 2013. – № 6 (154). – С. 28–29.

Телефанко Б. Н. Взаимосвязь эффективности наказания и уровня рецидивной преступности

Изучено сложные вопросы наказания и совершения рецидива преступлений. В Украине рецидивистов с каждым годом больше. Чем значительнее количество предыдущих наказаний, тем выше опасность нового рецидива. Главная психологическая особенность рецидива – в упрямстве, с которым повторяются преступления, несмотря на полученные преступником уроки. Личность рецидивиста – определяющий фактор детерминации рецидива преступлений.

Ключевые слова: рецидив преступления, наказание, предупреждение рецидива, исправительная колония.

Telefanko B. M. Interconnection of Efficiency of Punishment and Level of Recurrent Criminality

The article deals with the tough problem of punishment and committing crime recidivism. The number of recidivists increases with each year in Ukraine. The greater amount of previous punishments, the higher possibility of new recidivism. The main psychological feature of recidivism consists in obstinacy with which the further crimes are repeated, despite the existing negative experience. A personage of recidivist is the determinative feature of relapse of crimes.

Though punishment is aimed to create reason to prevent a relapse, but it appears powerless, because than more frequent a person tests on itself operate punishment, the it follows to expect less success from his application. Psychologically more easily to step over a few one time less severe law, than one time more severe. But courts in Ukraine are oriented on the average on the lower estimation of public danger of relapse of crimes, than legislator provides for. Less severe punishment and awareness of this circumstance promotes an offender because criminal psychology which becomes determining in relation to next criminal activity is formed. The process of setting and serving of punishment can stop persons from the feaseance of relapse of crimes.

If a person did committing crime the handicraft, justice deals with a subject to which it is necessary to apply more severe punishment. From other side, a surplus strictness in relation to recidivists is also unfair, because situation in the places of imprisonment such from which to go out not only corrected, and only not worse, than entered, very hardness. For the correction of convict-recidivist important relation him to the perfect by him crime, awareness of public danger perfect more important, than what crime is perfect. Potential of punishment can show up only in the case of repentance of offender in perfect.

Key words: repetition of a crime, punishment, prevention of a recidivism, correctional colony.

Стаття надійшла 10 червня 2014 року